

Liège 26 2006

N O T A E

PRAEHISTORICAE

Liège - 16.12.2006
Groupe de Contact FNRS
« Préhistoire »
« Prehistorie »
Contactgroep

organisation / organisatie

Marcel Otte
Université de Liège
Service de Préhistoire
Place du XX Août 7, Bât A1
BE - 4000 Liège

Marcel.Otte@ulg.ac.be

&

Dominique Bonjean
Kévin Di Modica
asbl Archéologie Andennaise
339d, rue Fond des Vaux
BE - 5300 Sclayn (Andenne)

Scladina@swing.be
www.Scladina.be

coordination / coördinatie

Philippe Crombé
Marc De Bie
Ivan Jadin
Marcel Otte
Michel Toussaint
Philip Van Peer

Kartering en waardering van een nieuw mesolithisch site-complex te Wuustwezel - Het Moerken (prov. Antwerpen)

Marijn VAN GILS & Marc DE BIE

Samenvatting

Een intensieve boorcampagne te Wuustwezel (provincie Antwerpen) in juli-augustus 2006 leverde gegevens ter waardering van de site: lokalisatie van de artefactconcentraties, gedetailleerde bewaringstoestand van de bodem en het landschap en determinatie van en rijkdom aan archeologisch materiaal. Opnieuw hebben we te maken met een uitgestrekt site-complex op een droge zandige rug uitlopend over een natte depressie. Dit onderzoek verleent ons niet enkel inzicht in de locatiekeuze van vroegholocene jager-verzamelaars in de Kempen, maar biedt ook een eerste evaluatie van de impact van afplaggingswerken op steentijdsites.

Abstract

An augering campaign in Wuustwezel (province of Antwerp) in July and August 2006 provided data to assess the site with regard to location, extension, wealth and preservation. It proves to be an extensive site-complex on a dry sandy ridge bordering former open water. Next to an insight in hunter-gatherer settlement patterning, an evaluation of the impact of cutting sods (scraping the upper soil layer in order to allow the seeds of the old heather vegetation to germinate again) is presented.

Sleutelwoorden: Antwerpen (B), Wuustwezel, Brasschaat, mesolithicum, militair domein, boringen, plaggen, survey.

1. Voorgeschiedenis en context van het onderzoek

De steentijdvindplaats Wuustwezel - *Het Moerken* werd ontdekt in mei 2005, tijdens een terreinbezoek op het Groot Schietveld van Brasschaat in het kader van het project « heideontwikkeling in militaire gebieden, een onderzoek naar de archeologische rijkdom en de mogelijkheden tot integratie in de beheersplannen », aansluitend bij het LIFE-project DANAH (Verdurmen & Tys, 2005). Op een afgeplagde strook, waar de zandbodem bloot kwam te liggen, werden door ons talrijke vuurstenen artefacten aan de oppervlakte aangetroffen. Deze strook is gelegen op een droge zandrug langs de moerassige depressie van Het Moerken, een typische locatie waarvan prospectie- en waarderingscampagnes in de Kempen tijdens de laatste vijf jaar een hoge kans op de aanwezigheid van uitgestrekte site-complexen hebben aangetoond (De Bie & Van Gils, in druk; Van Gils & De Bie, 2006, in druk).

De grote waarde van deze nieuwe vindplaats ligt voornamelijk in de uitzonderlijke bewaringstoestand van het gebied. Het bleef de voorbije 120 jaar gevrijwaard van intensieve menselijke verstoring (verkaveling, landbouw, wegeaanleg, industrie...) als gevolg van haar ligging op militair domein, en meer specifiek haar functie als « veiligheidszone » rond de doelenzone. Aangezien de site ontoegankelijk en tot voor kort ongekend was, hebben ook amateur-archeologen geen artefacten verwijderd.

Militaire domeinen vormen nog grotendeels blinde vlekken op archeologische spreidingskaarten. Op het Groot Schietveld van Brasschaat was tot voor kort slechts één steentijdsite gekend, gelegen aan de Schoor- en Schaapsdijkbeek op een gelijkaardige rug in de zuidoostelijke veiligheidszone, waar deze was ontdekt bij de aanleg van een brandgang (Maes, 1983; Vermeersch *et al*, 2005). Een nieuwe archeologische campagne op dit militair terrein betekende dan ook een buitenkans.

2. Doelstellingen

De doelstellingen van de campagne waren tweeledig. Enerzijds werd een algemeen waarderingsonderzoek uitgevoerd op de site, met een precieze lokalisatie van de artefactconcentraties en een beschrijving van de toestand van de bodem, bewaringstoestand en potentieel van het omringende landschap, de culturele context en de dichtheid van en rijkdom aan archeologisch materiaal als doel.

Anderzijds werd de impact van afplaggen (het verwijderen van de vegetatie en de humusrijke top laag om heidebegroeiing meer kansen te bieden) op deze vindplaats geëvalueerd. Door het vergelijken van de reeds afgeplagde stroken op de site met de rest van de rug werd gepoogd om na te gaan of, en zo ja in welke mate, afplaggen de steentijdsites verstoort. Dit project

moest dan ook niet enkel bijdragen tot het inzicht in de nederzettingpatronen van de prehistorische mens, maar ook gegevens aandragen waarmee natuur- en erfgoedbeheer in de toekomst beter op elkaar kunnen afgestemd worden.

3. Terreinmethode

Deze vragen werden grotendeels beantwoord door middel van een systematische boorcampagne. Deze methode bestaat uit het plaatsen van een groot aantal sondages in een regelmatig patroon: een driehoeksgrid met raaien om de 5 m, waarop geschrant om de 6 m een boorpunt wordt uitgezet. De diameter van de boringen bedroeg 20 cm en de gemiddelde diepte ongeveer 85 cm, voldoende om de volledige podzolbodem te bemonsteren. Het opgeboorde sediment werd met een maaswijdte van 3 mm ter plaatse droog uitgezeefd en de herkomst van de gerecupereerde artefacten werd op plan aangeduid.

Daarnaast namen we de plaatselijke topografie in detail op en registreerden we voor elke boorput het bodemprofiel.

De boorputjes werden dagelijks terug opgevuld met uitgezeefd sediment zodat ze geen valkuilen werden voor de plaatselijke fauna. Deze droge, zandige rug blijkt immers één van de belangrijkste overwinteringsplaatsen te vormen voor de grootste adderpopulatie van Vlaanderen. Ook in de zomer worden er vaak adders waargenomen, dus werd het net van boringen met de nodige voorzichtigheid aangelegd om zowel de hollen waarin zij hun winterslaap houden als de plekjes waar zij de rest van het jaar graag zonnebaden niet te vernielen. Het is trouwens opvallend dat deze dieren net dezelfde locatie als gunstige verblijfplaats hebben uitgekozen als de prehistorische mens.

Dit jaar werd deze boormethode voor het eerst gemechaniseerd, zowel voor het boren als het zeven. Tijdens de droge zomer transformeerde de aanrijkingshorizont van de podzolbodem op de droge top van de rug immers tot een haast niet penetreerbare

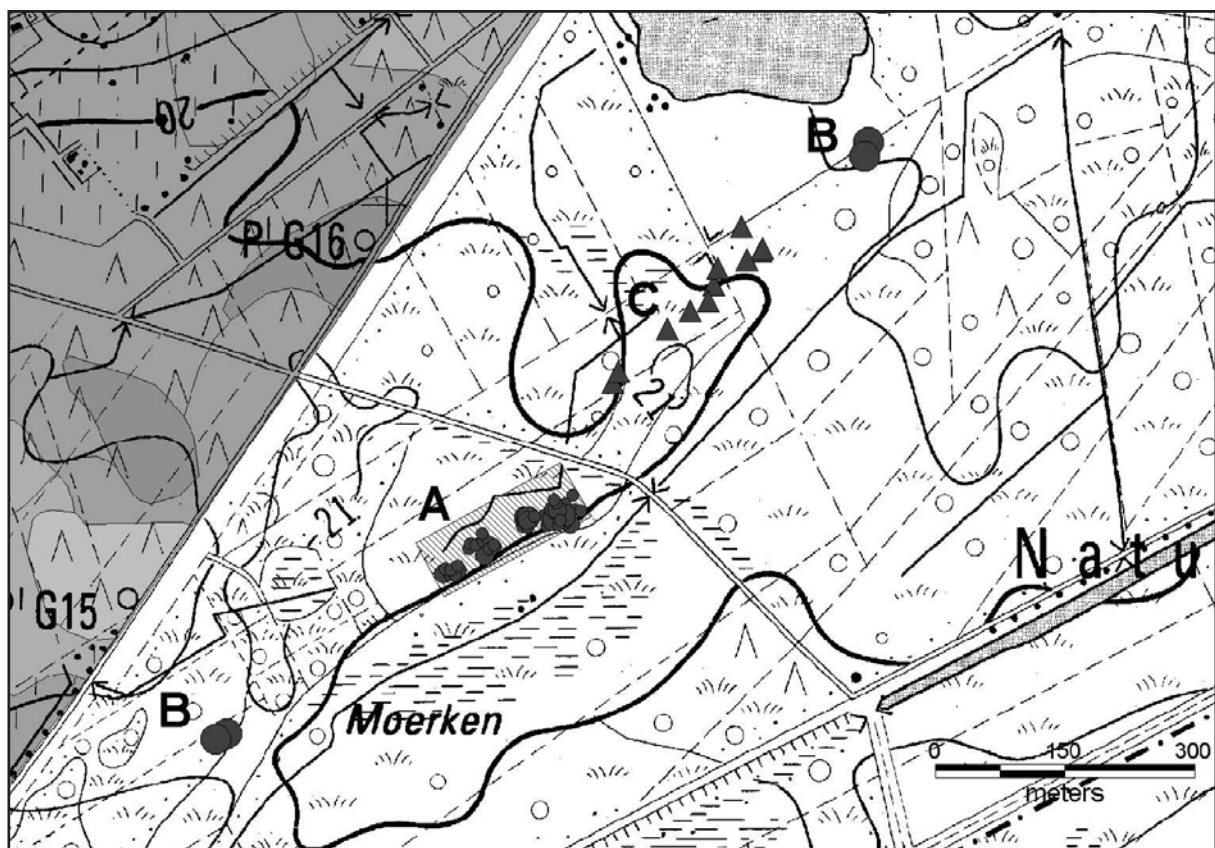

Fig. 1 — Aanduiding van de vondstlocaties op de topografische kaart. Het ontbreken van de bodemkaart, ingekleurd op drainageklasse, vanaf het noordwesten geeft de rand van het Groot Schietveld van Brasschaat weer. A: De intensief beoode zone (gearceerd weergegeven) met de vondstlocaties (bollen waarvan de grootte evenredig is met het aantal vondsten). B: De extra boringen die vondsten opleverden op de zuidwestelijke en noordoostelijke uiteinden van de rug. C: Oppervlaktevondsten op afgeplagde stroken.

plaat wat het manueel boren met de edelmanboor zeer traag en moeizaam deed verlopen. Het gebruik van een mechanische boor, die een 20 cm archimedesschroef met een benzinemotor aandrijft, bleek een aanzienlijke tijdswinst op te leveren en werd dan ook voor de rest van de campagne gebruikt. Daarnaast werd een motorzeef voor het eerst voorzien van een 3 mm draad, wat voor deze relatief kleine stalen geen bijzondere problemen opleverde en beduidend sneller werkte dan een vaste zeefbak. Een onderstel op wielen zorgde voor voldoende mobiliteit.

Omwille van de omvang van de rug en de beperkte termijn van de campagne werd gekozen om slechts een deelgebied in detail te bekijken. De artefactspreiding die hieruit resulteerde, werd dan verder gebruikt om de laterale uitbreiding met behulp van extra boringen richting te geven. Zo werd midden op de rug een strook van 200 m lengte geselecteerd, waarbij de volledige breedte van de rug beboord werd (fig. 1: A). De begroeiing met overwegend pijpestrootje, in tegenstelling tot de beboste uiteinden van de rug, en de nabijheid van een onverharde weg, vormden praktische argumenten voor deze selectie. Het feit dat de rug hier het duidelijkst de natte depressie flankte en er bovendien een lange strook op afgeplagd was, een opportuniteit voor het vervullen van onze tweede doelstelling, waren echter veel doorslaggevend.

4. Resultaten

4.1. Kartering

Op een kleine vier weken tijd werden zo meer dan 450 boringen uitgevoerd, waarvan 425 in de centrale zone. Hier leverden 42 verschillende boorputjes 57 vondsten op, met maximum drie vondsten per put. Het ensemble bestaat grotendeels uit chips en ander debitage-afval, met nagenoeg geen werktuigen die enige chronologische toewijzing toelaten. Enkel een groot fragment van een dekkend geretoucheerde spits kan de occupatie in het midden mesolithicum plaatsen, maar de aanwezigheid van andere periodes kan uiteraard niet uitgesloten worden.

De vondsten kwamen steeds op de top van de rug en op de naar de depressie toe gekeerde helling aan het licht, zelfs tot op enkele meters van het water, maar nooit op de noordoostelijke « achterzijde » van de rug. Deze vondstspreading bevestigt opnieuw het belang van waternabijheid voor de nederzittingskeuze van de prehistorische jagers-verzamelaars. Lateraal blijven de vondsten nagenoeg lacunevrij doorlopen.

Aangezien dit deed vermoeden dat de steentijdoccupaties de topografie op gelijkaardige wijze over de rest van de rug volgen, werden ook op de

noordoostelijke en zuidwestelijke uiteinden van de rug een aantal boringen uitgevoerd. Dit leverde al snel positieve resultaten op, met respectievelijk twee putjes met elk één vondst en twee putjes met ieder drie vondsten (fig.1: B). Tussen de intensief beboorde zone en het noordoostelijk uiteinde boden afgeplagde stroken bovendien de mogelijkheid tot beperkte oppervlakteprospectie, wat ook hier het continu doorlopen van de vindplaats over de rug bevestigt (fig.1: C). We zien dus een zeer uitgestrekte site, vaak nauwelijks 25 m breed maar meer dan een kilometer lang, die zeer sterk aan de topografie van het natuurlijk landschap gebonden lijkt.

4.2. De invloed van plaggen

Eén van de doelstellingen van dit project bestond uit de evaluatie van de impact van het plaggen op de site. Bij nader inzien bleek het binnen de gestelde termijn helaas niet mogelijk om de afgeplagde stroken met de rest van de site te vergelijken op basis van de vondstspreading. Zelfs bij een verdichting van het grid tot 2,5 bij 3 m kwamen te weinig boringen op de smalle afgeplagde stroken terecht (meestal slechts één kraanbak breed), wat in combinatie met de beperkte vondstaantallen geen statistisch valabel onderscheid opleverde. Het opgraven van 3 m², waarvan 2 m² wel en 1 m² niet afgeplagd, ter voorbereiding van het graven van een profielput, leverde eveneens te weinig vondsten op om uitsluitsel te geven over het mogelijk verdwijnen van artefacten onder invloed van afplaggen.

De bewaringstoestand van de bodems bleek meer informatie te bieden aangezien in dat geval de gegevens van alle boringen, niet enkel degene met artefacten, bruikbaar zijn voor een vergelijking tussen de afgeplagde zones en de rest van de site. Over het algemeen lijkt de rug bijzonder goed bewaard. De natuurlijke podzolbodem is over het overgrote deel van de oppervlakte aanwezig en vertoont enkel de sporen van een éénmalige verploeging in de top van de uitlogingshorizont (E of A2). Occasionele verstoorde profielen zijn het resultaat van zeer lokale menselijke of natuurlijke impact, of van grachten in de lagere zone ten noordwesten van de rug. Ook in de 93 boringen op de afgeplagde stroken bleek de podzol vaak bewaard, maar de uitlogingshorizont A2 vertoont hier duidelijk de invloed van het afplaggen. Hij is meestal wel aanwezig, maar de gemiddelde dikte bedraagt slechts 12 ± 13 cm, tegenover gemiddeld 24 ± 15 cm op de rest van de beboorde zone. Ook bij de profielen van de opgegraven 3 m² was dit verschil duidelijk zichtbaar. Dit verlies aan sediment kan zowel door de afplaggingswerken zelf zijn veroorzaakt als door de erop volgende winderosie van het losse zand wanneer dit niet meer door de vegetatie vastgehouden wordt.

Om de stratigrafische positie van de site te bepalen werden de boorstalen in drie verdeeld: een bovenste deel, een middelste en een diepste, elk gemiddeld 25 cm tot 30 cm dik. Dit geeft een ruw idee van de verticale spreiding van de vondsten. Uit de bovenste stalen werden 29 vondsten gerecupereerd, uit de middelste 20 en uit de diepste slechts 8. Deze afname in de verticale spreiding toont vooreerst dat onze boringen diep genoeg geplaatst werden om het merendeel van de artefacten te kunnen treffen. Daarnaast blijkt hieruit vooral dat het grootste deel van de vondsten zich relatief dicht bij de huidige oppervlakte bevindt, en daardoor extra gevoelig is voor oppervlakkige erosie en dus ook voor afplagging.

5. Conclusie

De nieuwe site Wuustwezel - *Het Moerken* vertoont alle, ondertussen typische, kenmerken van een mesolithische vindplaats in de Kempen: zeer uitgestrekt en gelegen op een langgerekte zandige rug ten noordwesten van een natte depressie. Daarnaast valt in het bijzonder de gerichtheid naar het water op en is de site uitstekend bewaard. Een eerste vergelijking van de bewaringstoestand van de bodems wijst uit dat afplaggingen een negatieve impact kunnen hebben op de bewaring van dergelijke steentijdsites. Deze ingrepen worden dan ook best begeleid door aangepast archeologisch onderzoek en vermeden op gekende vindplaatsen.

Dankwoord

Het terreinwerk werd uitgevoerd door het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed (VIOE), met ondersteuning van de Eenheid Prehistorische Archeologie (KULeuven). Voor de bijzonder vlotte en vaak zeer aangename samenwerking willen we Marc Schuermans, Harry Thijs, Wouter Huygens en Hans Jochems van het Agentschap voor Natuur en Bos en Katja Claus (AMINABEL) bedanken. Ook het gebruik van de mechanische boor danken we aan het ANB. Voor de toegang tot het domein en de zorg voor onze persoonlijke veiligheid bij de betreding ervan gaat onze dank uit naar Kampcommandant Roland Verbruggen, Luitenant-Kolonel stafbrevethouder Jaak Geens, Adjutant-chef Theo Struylaert en Eerste Sergeant Corine Pernet. Wij wensen ten zeerste de talrijke stagiairs (van KULeuven en VUB) en vrijwillige medewerkers te bedanken, zonder wiens inzet dit project onmogelijk was geweest. Tenslotte gaat onze dank uit naar medewerker Walter Bartels en topograaf Johan Van Laecke voor hun professionele inzet.

Bibliografie

DE BIE M. & VAN GILS M., in druk. Mesolithic settlement and land use in the Campine region (Belgium). In: WOODMAN P. & MCCARTAN S. (eds), *Meso 2005. Proceedings of the 7th International Conference on the Mesolithic in Europe, Belfast, Northern Ireland, Aug 29- Sept 2, Oxbow, Oxford*.

MAES K., 1983. *Bijdrage tot de studie van Mesolithische microlieten in de provincie Antwerpen*. Ongepubliceerde licentiaatsverhandeling, Leuven, KULeuven.

VAN GILS M. & DE BIE M., 2006. Steentijd in de Kempen. Prospectie, kartering en waardering van het laat-Paleolithisch en Mesolithisch erfgoed. In: MEYLEMANS E. (ed.), *Centrale Archeologische Inventaris (CAI) II. Thematisch inventarisatie- en evaluatieonderzoek, V.I.O.E.-rapporten, 2*, Brussel: 7-16.

VAN GILS M & DE BIE M., in druk. Les occupations tardi- et post-glaciaires au nord de la Belgique. Implantations dans le paysage et modèles de comportement. In: DUCROCQ T., FAGNART J.-P., SOUFI B. & THÉVENIN A. (eds), *Le Mésolithique ancien et moyen de la France septentrionale et des pays limitrophes*, Mémoires de la Société Préhistorique Française.

VERDURMEN I. & TYS D., 2005. *Heideontwikkeling in militaire gebieden: een onderzoek naar de archeologische rijkdom en de mogelijkheden tot integratie in de beheersplannen*, Rapport voor het Vlaams Instituut voor Onroerend Erfgoed.

VERMEERSCH P. M., SCHELTENS E. & FOBLETS R., 2005. Laat-Mesolithicum te Brecht-Overbroek. De collectie R. Foblets. In: *Jubileumboek. Honderd jaar Koninklijke Geschied- en Oudheidkundige Kring voor Brecht en Omstreken*, Brecht: 65-82.

Marijn Van Gils
Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed
Eenheid Prehistorische Archeologie
Celestijnenlaan, 200 E
BE - 3001 Heverlee
marijn.vangils@geo.kuleuven.be

Marc De Bie
Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed
& Vrije Universiteit Brussel
Eenheid Prehistorische Archeologie
Celestijnenlaan, 200 E
BE - 3001 Heverlee
marc.debie@rwo.vlaanderen.be